

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1488>

Geliş Tarihi: 19.11.2018

Kabul Tarihi: 27.12.2018

ERKEN CUMHURİYET'İN İLK NÜFUS SAYIMINDA DİYARBAKIR(1927)

Ebru ÇOBAN¹- Ahmet İLYAS²

Öz

Cumhuriyet Türkiye'sinin temelini atıldığı II. Meşrutiyet dönemi yeni bir devlet-ulus birlikteliğini öneriyordu. Zira geç Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecine girmesinde etkili olan husus çok kültürlülük, çok uluslu ve heterojen toplum yapısıydı. Milli Mücadelenin başarıya ulaşması sonrası yönetici tabaka İttihat ve Terakki'nin yarım bıraktığı ulus-devlet anlayışını tamamlamak için siyasi, sosyal, ekonomi ve kültürel alanda önemli değişikliklere gitmiştir. Devlet yeni siyasal kimliğini oluştururken ulus-devlet inşa sürecinde yapılan değişikliklerden bir tanesi de nüfus sayımları olmuştur. Çünkü yeni kimlik arayışında olan yeni devlet siyasi ve sosyal politikalara yön vermek için nüfusun özelliklerini bilmesi gerekirdi. Türk tarihinde ilk kez bilimsel yöntemlerle nüfusun sayımı 1927 yılında gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımının Diyarbakır ili çerçevesinde ele almaktır. Daha çok nicel-nitel verilerden oluşan bu çalışmada; Diyarbakır ili nüfusunun yoğunluğu, medeni hal durumu, okur-yazarlık oranları, meslek kolları, yaş grupları, konuşulan anadiller ve dini inançlar açısından özellikleri hakkında veriler yer almıştır. Çalışmanın konu olarak ele alınmasında, Diyarbakır ilinin geçmişi hakkında birçok yazı kaleme alınmasına rağmen Cumhuriyet döneminde ulus-inşa süreci içerisinde yer alan 1927 yılında yapılan nüfus sayımı verilerinin araştırılmamış olması önemli bir eksikliğin giderilmesi gerektiği yönünde olmuştur. Çalışmada başta kullanılan kaynaklar Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü'nün hazırlamış olduğu fasiküller ve dönemin basını dikkate alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Sayımı, Demografi, Diyarbakır, Cumhuriyet, Ulus-İnşa Süreci

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

² Doç.Dr. Batman üniversitesi, Uluslararası ilişkiler Bölümü

The First Census of the Republic in Diyarbakır in 1927

Abstract

The Second Meşrutiyet (Constitutional Monarchy) period during which the foundation of the Republic of Turkey was laid was proposing a new state-nation union. Because multi-cultural, multi-national and heterogeneous nature of the society was effective in the Ottoman Empire's falling into the process of collapse. With the success of the National Struggle, the ruling class underwent significant changes in the political, social, economic and cultural spheres so as to mature the nation-state conception which had been left incomplete by the Union and Progress. While the state was forming its identity, the censuses were one of the changes in the nation-state building process. Because, the new state that was in search for a new identity had to know the qualifications of its population in order to manage its political and social policies. The first ever-scientific census in Turkish history was conducted in 1927.

The aim of this study is to discuss the first census in Republic within the context of Diyarbakır province. In this study which mainly consists of quantitative and qualitative data, we have given place to data regarding the population of Diyarbakır province in terms of its the density, marital status, literacy rates, occupational branches, age groups, spoken native languages and religious beliefs. In spite of many articles panned in relation to the history of Diyarbakır, the data of the census performed in 1927 has not been researched. The reason that this study is chosen is to fill this gap. The sources used in the study are the fascicules prepared by the Prime Ministry State Institute of Statistics and the press of the period.

Keywords: Census, Demography, Diyarbakır, Republic, Nation Building Process

I. Giriş

Literatürde nüfus ile ilgili olarak yapılan tanımlar birbiriyle farklılık göstermemekte, genel olarak nüfus; genişliği belirli bir alanda, belirli bir zaman diliminde yaşayan insanlar olarak tanımlanmaktadır (Aksu, 2011: 219). İnsanların sayısal büyüklüğü, yapısal nitelikleri ve gelişimi, nüfusbilim olarak da nitelendirilen demografi kapsamında incelenmektedir (Doğanay, Özdemir, & Şahin, 2012: 6). Demografi, nüfusa ait dinamiklerin doğum, ölüm, doğurganlık ve evlenme oranları ile göç değişkenlerinin kullanılmasıyla nicel verilerin elde edilmesinin sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda demograflar, söz konusu rakamlardaki değişimi, zaman, coğrafi koşullar, ekonomik ve kültürel alanlarda değerlemeye tabi tutarak analizler yapmaktadırlar (Yavuz, 2009: 8).

Öte yandan nüfus ile ilgili bilgiler sadece demografinin değil aynı zamanda temelinde insan olan psikoloji, sosyoloji, ekonomi, coğrafya, tıp vb. diğer bilim dallarının da konusunu oluşturmaktadır. Çünkü toplumların kalıcı olmaları ve varlıklarını devam ettirebilmeleri öncelikli olarak toplumdaki insanların sayısı ile ilişkilidir. Bu sebeple nüfus sayımı ülkelerin sahip oldukları nüfus gelişimini, kentsel ve kırsal dağılışı, eğitim ve gelir seviyesi gibi özelliklerin incelenmesine fırsat verdiğinden önemli veriler içermektedir (Gümüş, 1998: 61). Bu veriler sadece sahip olunan değerlerin tespitine değil, olası gelişim veya zayıflamaların da tahmin edilebilmesine ve buna uygun stratejiler geliştirilmesine de imkân vermektedir. Öte yandan, devletlerin sahip oldukları askeri güç, işgücü ve buna bağlı olarak zirai ve sanayi üretimi ile ticaret ve vergi konuları da nüfus sayısı ile doğrudan ilişkide olan kavramlar olduğu için büyük bir önem arz etmektedir (İlyas, 2017: 144). Bu doğrultuda nüfusun sayısının fazla olması öncelikli olarak ekonomik ve askeri yönden önem taşımaktadır (Köse, 2010: 1-2).

Nüfus sayımları ilk çağlardan beri kullanılmaktaysa da amaç ve yöntemleri bakımından günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde, XX. yy. öncesinde gerçekleştirilen nüfus sayımlarının; ülkenin siyasi gücünü oluşturan askerlerin sayısının belirlenebilmesi, vergi için oluşturulacak yükümlülüklerin tespiti, ülkenin sahip olduğu topraklar (tarım ve arazi) hakkında bilgi toplanması, devlete karşı bazı hizmetlerin gerçekleştirilmesi, sorumluluğuna sahip kişilere devredilen gelir kaynaklarındaki nitel ve nicel değişimlerin saptanabilmesi amaçları ile yapıldığı görülmektedir (Köse, 2010: 7).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıp 1923 senesinde Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile coğrafyamızda başlayan yenilik hareketleri kılık kıyafet devrimi, okuma-yazma seferberliği, tekke ve zaviyelerin kaldırılması, takvim ve saat sisteminde yapılan değişiklikler gibi değişim hareketinin bir uzantısı ve hatta gereği olarak mevcut nüfusun öğrenilmesi ihtiyacı yeniden gündeme gelmiştir. Cumhuriyet idaresi, nüfus işlerinde var olan sorunları yasal düzenlemelerle çözmeye çalışırken, bir yandan da 1920 yılından başlayarak, halkının sayısını öğrenmek ve nüfusu kayıt altına almak için çeşitli yasalar çıkarma yoluna gitmiştir. Çıkarılan bu yasalar genç Türk devletinin nüfusu kayıt altına almak konusunda önünde duran sorunları gözler önüne sermektedir. Eğitimli personelin azlığı, sınırlı ulaşım imkânları, yaygın olan bilgisizlik, yaşını

bilmeyen insanların çokluğu, devlete yönelik halkın içinde olduğu Őüpheler, kiŐisel konular hakkında halkın gösterdiği çekinceler gibi sorunlar, doğru bilgilerin toplanması ve tamamlanması için en önemli eksikliklerdi (Taeuber, 1958: 101). Mustafa Kemal, 1 Mart 1922 tarihinde TBMM'nin üçüncü toplanma yılının açıŐ konuŐmasında; sağlık ve sosyal yardım politikalarına önem verildiğini, asıl amacın ölüm oranını azaltmak ve doğum oranını arttırmak olduğunu, bu sayede sağlıklı ve üretken bir nüfusun oluŐturulması gerektiğini ifade etmiştir. Ve yine Mustafa Kemal, 1 Mart 1923 günü Türkiye Büyük Millet Meclis'inin dördüncü toplanma yılının açıŐ konuŐmasında nüfus sorununun önemli bir yere sahip olduğuna ve özellikle nüfus sayımı konusunun önemine değinerek, memleket nüfusunun tespiti ve çoğaltılması için gerekli yasal düzenlemelerin kısa sürede hazırlanması gerektiğine vurgu yapmıŐtır (Erdal, 2011: 783).

Nüfus sayımı için yapılan ilk resmi hazırlık Mustafa Kemal'in direktifleriyle 3 Mayıs 1926 senesinde Merkezi İstatistik Dairesi kurularak, kurumun baŐına deneyimli bir istatistiki olan Belçikalı Camille Jacquart³ (Devlet İstatistik Enstitüsünde 50 Yıl , 1976: 34) atanmıŐtır. Sayımın hangi tarih ve kurallar çerçevesinde yapılacağını da kurulan Merkezi İstatistik Dairesi tarafından belirleneceği açıklanmıŐtır (Din, 2007: 74). Bununla beraber Kemalizm'in Batı'ya karşı savaŐırken Batı'ya sırt evirmeme ilkesi ve Batı'yı Batı'da geliŐtirilen pozitif bilimle bir tutan düŐünce modern nüfus sayımı yapmak amacıyla kurulan bir kurumun baŐına Batılı bir bilim adamı getirilmesiyle somut hal almıştır (Tamer & Alanur avlin, 2004: 77).

Yukarıda belirtildiği üzere gerçekleştirilen sayımda, Uluslararası İstatistik Enstitüsü tarafından hazırlanan ve 1872 Petersburg Konferansı'nda kabul edilen sayım ilkeleri doğrultusunda; aile ismi (lakap, n, baba adı ve isim), cinsiyet, doğum tarihi, yaş, doğum yeri, medeni hal, anadil, uyruk,

---

³ Camille Jacquart (1867-1931) Belçika İçiŐleri Bakanlığı Genel İstatistik Dairesi'nde memurluktan genel müdürlüğe kadar deęiŐik görevlerde bulunmuŐ bir hukuk doktoruydu. 1926'da Türkiye'ye gelmeden önce yirmi yıl Belçika Hkmeti Sağlık ve İçiŐleri Bakanlıklarına bağlı İstatistik Dairesi'nde genel müdürlük yaptı. İstatistiğin Belçika'da etkin bir konuma gelmesinde önemli rol oynadı. Üç kez Belçika'da genel sayımı yönetti. Nüfusbilim ve diğer istatistiklerinin geliştirilmesine ve yayımlanmasına n ayak oldu. Üniversitede istatistik okuttu.1926-1929 arası Türkiye'de İstatistik Umum Müdürlüğü görevinde bulundu. Bu görevin ardından yurduna döndükten sonra İçiŐleri ve Sağlık Bakanlığı Genel Sekreterliği görevini üstlendi.

ikametgâh, okuma-yazma durumu, dini inanış ve sakatlık durumunun sorulduğu sayım 28 Ekim 1927 sabahı sokağa çıkma yasağı ile başlamış ve aynı günün akşamında top atışı ile son bulmuştur. Elli iki bin iki yüz yetmiş altı sayım görevlisinin katıldığı 1927 nüfus sayımı on yedi ayda tamamlanmıştır. Sayım sonuçlarının gelmesinin ardından ise verilerin tasniflenmesi ve nüfus sayımı sonuçlarının açıklanması için sürdürülen çalışmalar hız kazanmış, kadrolu memurlar dışında sayımda geçici görevle çalışacak personel de istihdam edilmiştir. Sonuç olarak hazırlanan belgeler 1928 senesinde Osmanlıca hazırlanarak yayınlanmıştır (Dinç, 2007: 73-79).

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ilk nüfus sayımının ardından her beş senede bir -sonu sıfır veya beş ile biten yıllarda- sayım yapılması kararı alınmıştır. Bunun yanı sıra sayım ülke sınırları içindeki bütün nüfusu kapsayacak ve aynı günde başlayıp tamamlanacak biçimde yapılmaktadır (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1965 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, 2011: 3). Daha sonra ülkede gerçekleştirilen nüfus sayımları 2000 yılına kadar, gelenek sayım olarak da bilinen direkt görüşme yöntemi ile yapılarak, ihtiyaç duyulan bilgiler soru evraklarına sayım ile görevli memurların, nüfus sayımı yapılan bölgedeki kişiler ile birebir görüşmesi nihayetinde elde edilmiştir. Çalışmaya konu olan Diyarbakır'daki nüfusla ilgili birinci elden tek kaynak 1927 28 *Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri* adlı çalışmadır. Şeyh Said İsyani'ndan sonra bölgedeki yerel gazeteler kapatıldığından sayımla ilgili yerel basından yararlanılamamıştır.

II. 1927 Nüfus Sayımına Göre Diyarbakır

Diyarbakır tarihin bilinen devirlerinden bugüne uzanan zaman çizgisinde önemini hep korumuş bir şehirdir. Bugün Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin merkezi olan Diyarbakır yöre olarak, tarihi adlandırmalarda *Cezire* denilen kuzey Mezopotamya'nın kuzeyinde bulunmaktadır. Anadolu ile Mezopotamya'yı birbirine bağlayan yolların kavşak noktasında yer alan Diyarbakır, tarih boyunca önemli yerleşim alanlarından biri olmuştur. Dolayısıyla 1927 yılında yapılan sayım ile ortaya çıkan nüfusun özellikleri Anadolu şehirlerinin kuruluş döneminde hangi durumda olduğunu göstermesi bakımından Diyarbakır ili için de önemli bir yere sahiptir.

Osmanlı devletinde ilk iki genel nüfus sayımının yapımına 1831 ve 1844 yılında başlanmış ancak bu iki sayım da yarım kalmıştır. Diğer yandan 1866 yılında yaptırılan yerel nüfus sayımı çağdaş nüfus sayımlarına yakın özellikler taşımaktadır. Bu dönemlerde çok sayıda Avrupalı seyyah ve bilim adamı Osmanlı nüfusunu tahmin etmeye çalıştıkları da bilinmektedir. Akabinde Geç Osmanlı döneminde en önemli iki nüfus sayımı 1885 ve 1907 yıllarında yapılarak dönemin en ayrıntılı nüfus bilgileri ortaya çıkarılmıştır (Behar, 1996: 19). Genel olarak yapılan sayımda Diyarbakır ilinin de nüfus özellikleri tablo-1 ve tablo-2 de olduğu gibi kayıtlara geçmiştir.

Tablo 1: Osmanlı Devleti Döneminde Diyarbakır Nüfusu

Vilayet	1830-1840	1890	912	1927
Diyarbakır	54000	35000	8000	31000

Tablo 2: Vilayetlere Göre Resmi Osmanlı İstatistiklerindeki Osmanlı Nüfusu 19. Yüzyıl 20. Yüzyıl Başı

Vilayet ve Sancaklar	1885	1897	1906	1914
Diyarbakır	368970	564671	394123	619825

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise yeni devletin ilk nüfus sayımı 1927 yılında gerçekleştirilmiştir. Ulus-inşa sürecinde yapılan bu ilk sayımın başarıyla sonuçlanması için birçok koldan halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Halkın bilinçlendirilmesi çalışmalarından biri de dönemin heyecanını bugüne taşıyan basın olmuştur. Basın, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde okur-yazarlık oranının düşüklüğüne rağmen daha sağlıklı bir sayım yapmak için toplumu bilgilendirme ve yönlendirmede güçlü ve önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Basın bu görevini, ilk nüfus sayımı için de yerine getirerek, gazete ve dergilerde yayımlanan makale, fotoğraf ve karikatürlerle sayım sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gazete ve dergilerde nüfusun nicelik ve niteliğini bilmenin gerekliliği üzerine yazılara rastlanırken, İstatistik Umum Müdürlüğü'nün kurulmasının ardından da nüfus sayımının önemi ve gerekliliği konusunda makale ve köşe yazıları artmakta, sayımın yaklaştığı günlerde hem sayım görevlilerinin hem de vatandaşların konuya daha

Erken Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımında Diyarbakır(1927)

titiz yaklaşımlarına yardımcı olacak bilgilere yer verilmekteydi. (Tamer & Alanur Çavlin, 2004: 74).

Ağustos 1927 tarihli *Ayın Tarihi Mecmuasında* nüfus sayımı konusu hakkında şunları yazmıştı: “*Hükümetimiz geçen sene Büyük Millet Meclisi'nin kabul eylediği nüfus sayımı kanununa tevfikân bu sene Cumhuriyet hudutları dahilinde genel bir nüfus sayımı yapacaktır. Bu görevin Teşrin-i Evvel (Ekim) sonunda icrası tekerrür etmiş ve bu hususta bir seneden beri hazırlıklar yapılmıştır. Nüfus sayımının konusu, bu memlekette mevcut yerli ve yabancı genel nüfus miktarını ve bunun oluşturduğu unsurları, arazi üzerindeki dağılımını, cinsiyet, yaş, sanat, tabiiyet ve sair mühim vasıflar itibarıyla ve belirli bir gün içerisinde sağlıklı olarak tayin etmektir Nüfusun miktar ve vasıflarının bilinmesindeki fayda ve ehemmiyet çok aşikârdır. Vatan ve devlet mefhumlarının (kavramlarının) ilk unsuru nüfustur. Memleketin idaresine doğrudan veya dolaylı olarak iştirak eden (katılan) herkes bu lüzum ve ehemmiyeti zaten idrak etmiştir. Çünkü ülkenin kaynaklarını ve ihtiyaçlarını tanımadan bir memleketin tam ve kâmil bir başarıyla idare edilebileceğini iddia etmek zordur. Nüfus, bir memleketin ilk anasırı (unsurları), kuvvet menbalarının kaynağıdır. Hükümet makinesi de ancak nüfusun emniyet ve asayişini sıhhat, maarif, (eğitim) adalet muvasıla (varma) ve münakala (taşımaya) gibi ihtiyacatını temin için işler” (Umumi Nüfus Tahririnin Ehemmiyeti ve Faideleri Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1927: 2375).*

Sayımın 28 Ekim 1927 günü sabah 08:00'de başladığı ve akşam top atışı ile sona erdiği hemen bütün gazetelerde belirtilmiştir. Sayımdan bir gün önce Cumhuriyet'in ilk sayfasında “*Sakın Unutmayınız*” başlığı ile sayım bitinceye kadar sokağa çıkma yasağı olduğu ve bu süre içerisinde her yerin kapalı olacağı, dolayısıyla gereksinimlerin önceden karşılanması gerektiği okuyuculara hatırlatılmıştır (Cumhuriyet, 27 Ekim 1927: 1).

Ayrıca gazetelerde sayım hazırlıklarına, memurların görevlerine ve çalışmaların daha iyi yürütülmesi için memurlar için düzenlenen toplantılara yer verilmiştir (Cumhuriyet, 31 Ekim 1927:1). Yine 29 Ekim 1927 tarihli gazetelerde ise ilk sayfa Cumhuriyet Bayramı ve nüfus sayımına ayrılmış, çoğunluğu İstanbul'dan olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinden sayım gününe ait fotoğraflar yayımlanmıştır. Cumhuriyet gazetesinin sayım ile bayramı birleştirildiği manşeti şöyledir: “*Dün bütün bir memleket baştan aşağı sükun*

içinde idi. Sabahtan gece yarısına kadar her vilayette, her kazada, her köyde umumi tahrir-i nüfus yapıldı. Bugün bütün Türkiye baştan aşağı sevinç ve neşe içinde bayram yapacaktır. Çünkü bugün kutsi Cumhuriyetin 4. yıl dönümüdür”(Cumhuriyet, 31 Ekim 1927:1). Bu konuda Cumhuriyet gazetesinin dışında 27 Ekim günü ilk sayfasını neredeyse tamamen nüfus sayımına ayıran bir başka gazete olan Milliyet’in manşetinde vatandaşlık ve Türklük vurgusunun bir arada kullanılması dikkate değerdir: *“Vatandaş! Yarın umumi tahrir-i nüfus günüdür. Kaç kişiyiz? Kaçımız erkek, kaçımız kadın, kaçımız çocuk? Bir tek Türk adedinin paha biçilmez bir servet olduğu bu zamanda Türkiye Cumhuriyeti hudutları dahilindeki her Türkü bilmek mecburiyetindeyiz. Bu vatan davasında hepimiz üzerimize düşen vazifeyi muhakkak ifa etmeliyiz”* (Milliyet, 27 Ekim 1927: 2).

İlk nüfus sayımı tamamlandıktan sonra, basının bu noktada da haber yapmaya devam ettiği görülmektedir. Hemen birçok gazetede sayımın başarıyla tamamlanıp, sayımda görev alan memurların ve halkın görevlerini titizlikle tamamladıkları ayrıca sayım sonuçlarının en kısa süre içerisinde açıklanacağı bildirilmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 29 Ekim 1927: 1).

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ilk nüfus sayımı 28 Teşrinievvel (Ekim) 1927 tarihinde Cuma günü tüm yurttan yapılarak, sayıma 63 vilayet, 328 kaza tabi tutulmuştur (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 14). Türkiye genelinde yapılan nüfus sayımında ülkenin nüfusu 13.648.270’dir (İUM Nüfus Sayımları 1927-1950, 1953: 3). Bu nüfusun 6.563.879’unu erkek ve 7.084.391’ini kadın oluşturmaktadır. Bu rakamlara nazaran umum nüfusun % 48.09’luk kısmını erkekler ve % 51.91’lik kısmını ise kadınlar teşkil etmektedir.

Tablo 3: 1927 Nüfus Sayımına Göre Diyarbakır İlinin Nüfus Miktarı, Yüzey Ölçümü Ve Nüfus Kesafeti

Kazalar	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzölçümü	Nüfus Yoğunluğu
Merkez	50.548	48.143	98.691	7.150	13.8
Çermik	8.024	9.284	17.308	1.420	12.2
Lice	11.367	10.191	21.558	1.770	12.2

Erken Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımında Diyarbakır(1927)

Kulp	5.286	5.946	11.232	11.010	11.1
Silvan	13.168	13.524	26.692	1.930	13.8
Osmaniye	8.994	9.841	18.835	1.595	11.8
Genel Toplam	97.387	95.929	194.316	14.875	13.0

Türkiye geneline göre Diyarbakır nüfusuna baktığımızda bu konudaki tek kaynak 1927 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri adlı çalışmadır. Şeyh Said İsyanı'ndan sonra bölgedeki yerel gazeteler kapatıldığından sayımla ilgili yerel basından yararlanılamamıştır. Buna göre ilde erkek nüfusu 97.387, kadın nüfusu ise 95.929 olup toplamda 194.316 kişi hesaplanmıştır (DİE 1990 Genel Nüfus Sayımı: Diyarbakır İli, 1993: 8).⁴ Bu nüfusun ülke nüfusundaki payı %1.4'tür. Yine bu nüfus sayımı neticesinde ülke genelinde kadın nüfusun erkek nüfusa oranla fazla olduğu görülürken; Diyarbakır ilinde % 50.1 olan erkek nüfusu, % 49.4 olan kadın nüfusundan fazla çıkmıştır. 1927 yılında Diyarbakır Merkez kaza ile birlikte Çermik, Lice, Kulp, Silvan ve Osmaniye olmak üzere 5 kazadan oluşuyordu. İlin toplam nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan % 50.8'lik kısmı Merkez bölgede yaşamlarını sürdürürken, insan sayısının en az kısmını oluşturan Kulp kazasında ise nüfusun % 5.8'i yer almaktadır. Bu sayımda Diyarbakır ilinde nüfusun % 24.4'ü şehirde yaşam sürmektedir. Türkiye geneli nüfusun % 24.2'sinin kentlerde yaşadığı düşünüldüğünde, ilin kentsel nüfusu Türkiye ortalamasının üstünde kaldığı görülmektedir (Koray Başol, 1984: 154). Kaza bazında kadın-erkek oranı incelendiğinde; Merkez, Lice, Osmaniye bölgesinde erkek oranı fazla iken Çermik, Kulp, Silvan kısmında kadın nüfusu daha fazla çıkmıştır. Diğer taraftan 1927'de Türkiye'de kilometrekareye düşen kişi sayısı 18 iken, Diyarbakır ilinde bu sayı 13'tür (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı: Türkiye Nüfusu, s. 3).

---

⁴ 1927 yılındaki nüfus sayımında 63 il içerisinde 32. Sırada olan Diyarbakır'ın toplam nüfusu Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü'nün hazırlamış olduğu fasiküllerin 1990'a kadar olan kaynaklarında 194.316 kişi belirtilirken, 1990 yılından sonraki kaynaklarda 194.183 olarak belirtilmiştir.

Tablo 4: 1927 Genel Nüfus Sayımına Göre Diyarbakır'da Yaş Grupları

Cinsiyet	1 Yaşından küçük	1-2 Yaş	3-6 Yaş	7-12 Yaş	13-19 Yaş	20-45 Yaş	46-60 Yaş	61-70 Yaş	71 Üstü	Yaşını Bilmeyen
Erkek	4.122	10.70	12.068	10.381	12.820	36.246	6.417	2.879	1.043	154
Kadın	3.060	8.063	11.015	6.809	10.361	43.900	8.921	2.452	1.239	75
Toplam	7.182	18.233	23.083	17.190	23.181	80.146	15.338	5.331	2.282	229

Yaş gruplarının saptanmasıyla çalışma ve öğrenim çağındaki, öğrenim çağına henüz gelmemiş çocuk ve yaşlı nüfusun miktarları tespit edilip, bu sayının gelecek yıllardaki sayıları hakkında yaklaşık tahminde bulunulmasının yanında kadın-erkek nüfustaki yaş gruplarının belirlenmesi ile askerlik çağına gelmiş erkeklerin sayıları ve iş gücü istihdamı belirlenebilir. Ayrıca evlenme yaşına gelmiş genç nüfusun oranları geleceğin nüfus hızını belirlediğinden oldukça önemlidir (Nöymark, 1936: 72).

Dünyada gerçekleştirilen genel nüfus sayımlarında kadınların ve çocukların eksik sayılması en yaygın hatalardan birisidir. Özellikle kırsal alanlarda doğum kayıtlarının geç tutulması ve doğanın ritmiyle bağlantılı zaman kavrayışından dolayı yaşların yanlış açıklanması sık rastlanılan hatalar arasındadır (Sertel, 2015: 312). Bununla beraber doğanların, ölenlerin kaydedilmemesi ya da bu işlemin geç yapılması da eksiklik ve yanlışlıklara sebebiyet vermektedir. Nitekim dönemin gazetelerinde de bu konu sıkça zikredilmektedir. Son Posta gazetesinde “*Sayım Sorularına Kadın Cevabı*” başlığıyla kaleme alınmış olan yazıda, nüfus memurlarının sorularına karşılık kadın vatandaşların⁵ verdiği cevaplarla ilgili olarak bilgilere yer verilmiştir. (Son Posta, 21 Ekim 1945: 4.) Yine bir diğer gazete olan Akşam’ın üçüncü sayfasında köşe yazarı Şevket Rado tarafından kaleme alınan yazı “*Nüfus Sayımı*” başlığını taşıyıp, yazarın yaş ve meslek ile ilgili yöneltilen sayım sorularına dair görüşlerini yansıtmaktadır. Yapılan sayımlarda yaş ve meslekle ilgili soruların kolayca cevaplandırılmadığı, özellikle yaş konusunda halkın hassas olduğu, çoğu kimsenin bu soruya doğru cevaplar vermediği belirtilmiştir. Buna karşı önlem almak için İstatistik umum müdürlüğü vatandaşın söylediği yaştan bir yaş küçük kaydedilmesini memurlara tebliğ etmiştir (Akşam, 23 Ekim 1955: 3). Dolayısıyla Nüfus sayımlarında salt nüfusun tespit edilmesi devletlerin millete etkili, yeterli ve uygun hizmeti götürmesinde yeterli değildir.

1927 Nüfus Sayımında Diyarbakır ilinde yaş grupları üzerinde yapılan sayımda en fazla nüfusun bulunduğu yaş aralığı 20-45 olmuştur. Eli iş tutabilecek olan faal nüfus olan bu yaş aralığının toplam nüfusun içindeki yeri % 41.2’dir. İl nüfusunun büyük bir bölümünü 0-12 yaş aralığında bulunan 65.688 kişi oluşturmuştur. Yani toplam nüfusun % 33.7’sini çocuklar meydana getirmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda genç nüfusun fazla olması gelecekteki potansiyel faal nüfusun artacağına işaret ederek, bu durumda ilerde aktif nüfusa yeni iş alanları açılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Nüfus sayımından elde edilen bu sonuç il genelinde genç nüfusun yaşlı nüfusa göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte 61-70 (5.331) ve 71 (2.282) yaş ve

---

⁵ Yaklaşık 1980 senesine kadar olan dönemde yayınlanmış gazetelerin pek çoğunda kadın vatandaşların nüfus memurlarına verdikleri cevaplarda yanıltıcı ve yanlış beyanlarda bulunması, bu dönemi kapsayan zaman diliminde pek çok kez esprili bir şekilde karikatür ve fıkralara konu olmuştur. Dolayısıyla konunun ciddiyeti üzerine de pek çok kez istatistik yetkilileri sayımda bilhassa hanımların doğru yanıtlar vermesi konusunda uyarılar yapmalarına neden olmuştur.

üzerindeki kişi sayısının düşüklüğü dikkate alındığında bu durumu izah eden genel bir açıklama olmasa da o dönemlerde yaşam kalitesinin düşük olduğu, ortalama yaşam süresinin de düşük olduğu söylenebilir. Ayrıca bu sonucu ortaya çıkmasında savaşların da etkisinin olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir.

Diğer taraftan 1927 yılında Arap harfleri ile okuma bilenlerin sayısı da belirlenmiştir. Yapılan genel nüfus sayımında okur-yazarlık itibarıyla incelenen nüfusun özellikleri okuma bilen, okuma bilmeyen şeklinde sınıflandırılmıştır (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 166). Türkiye genelindeki nüfusun erkeklerde % 12.99, kadınlarda % 3.67 olmak üzere, umum nüfusta % 8.61 nispetinde olmak üzere okuma bilen nüfusun miktarı 1.111.496 kişiden ibarettir (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929, s. 22). Diyarbakır ilinde de 7 yaşını doldurmuş nüfusun erkeklerde % 8.06, kadınlarda % 1.33 olmak üzere genel toplamda % 4.61 oranında okumayı bilenler oluşturmuştur (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 22-23). Cumhuriyeti'n ilk yıllarında okuma yazma oranının % 5–10 civarında olduğu görülüp, bu oran köylerde % 1'e düşmekteydi. Cumhuriyetin ilk kuruluşunda halkın büyük bölümü köylerde yaşaması ve okuma yazma oranının ortalama yüzde 5-10 arasında değiştiğini bir kenara atmamak gerekir.

Tablo 5: 1927 Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Diyarbakır'da Medeni Hal

Vilayet	Toplam		Bekâr		Evli		Dul		Boşanmış	
	Top.	E	K	E	K	E	K	E	K	E
Diyarbakır	194.316	97.387	96.929	52.577	39.000	42.400	42.700	1.202	13.700	806

1927 yılında yapılan sayımda nüfusun medeni hal durumu hakkında da bilgi edinilmiştir. Türkiye genelinde medeni hal itibarıyla nüfus tespitinde, 19 ve yukarı yaşlar esas alınarak çalışma yapılmış; nüfusun özellikleri bekâr, evli,

dul ve boşanmış şeklinde kategoriye ayrılarak medeni hal ile ilgili iller hakkında bilgilere yer verilmiştir. Ülke geneli nüfusunun % 42.2 kısmını evli, % 48.5'ini evli olmayanlar yani bekârlar teşkil etmektedir. Tablodan da anlaşıldığı üzere, Türkiye genelinde olduğu gibi araştırma sahasında da bekâr nüfus sayısının diğer gruplara (evli, dul, boşanmış) göre fazla olduğu tespit edilmiştir. Bekâr nüfusun 91.579 kişiden oluştuğu göz önüne alındığında, bu nüfusun 19 ve daha yukarı yaşlarda bulunan nüfusa oranı % 47.6 olarak hesaplanmıştır. Bütün memlekette bekâr nispeti erkeklerde % 55.57, kadınlarda % 42.09 olarak görülmektedir (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 19). Diyarbakır da ise Türkiye genelindeki gibi erkek bekâr nüfusun (% 27.3) kadınlardan (% 20.2) yüksek olması, geleneksel yapıdan kaynaklanan, kadınların çocuk denecek yaşta erken evlendirilmesi ve erkek nüfusun ekonomik şartlardan dolayı çalışma hayatında olması bu sonucun ortaya çıkmasındaki nedenler arasında sayılabilmektedir.

En fazla nüfusun bekâr erkek ve kadın nüfusta bulunmasının ardından ikinci sırayı toplamda 85.105 kişi ile evli grubu almıştır. Ülke genelinde de bir kıyaslama yapıldığında, aynı sonuçların saptandığı görülen Diyarbakır'da 19 ve daha yukarı yaşlarda bulunan evli nüfusun oranı % 44.3'tür. Kadın evli nüfusunun erkeklerden 303 kişi kadar fazla olması durumu değerlendirildiğinde, ilde erkeklerin birden fazla eşi olduğu kanısını da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla evli kadın-erkek sayısında eşitliğin olması gerekirken, evli kadın nüfusunun erkeklerden yüksek çıkması çok eşliliğin diğer illere nazaran daha az olsa da- Diyarbakır'da kendini gösterdiği bu sayısal verilerden anlaşılmaktadır.

Türkiye genelinde erkeklerde % 1.53, kadınlarda % 15.02 olmak üzere dul nispeti % 8.53' dür. Hemen hemen her ilin buna yakınlar sonuç verdiği verilerden anlaşılmaktadır. İlde dul kalan kadın sayısı 13.705 iken, erkeklerde bu sayı 1.221 kişidir. Dul kadın-erkek nüfusunun arasında fark olmasının nedeni hastalıktan dolayı eşini kaybedenlerin yanında ayrıca savaşların etkisi ve diğer sosyo-kültürel sebepler olduğu söylenebilir. Bunun yanında çeşitli nedenlerden dolayı evliliğini devam ettirememiş nüfus ülkede erkeklerde % 0.26, kadınlarda % 0.88 olmak üzere toplamda % 0.58'dir (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929, s. 20). Araştırılan ilde ise, boşanmış nüfusun 86'sı erkek, 478'i kadın olmak üzere toplam 564 kişiden meydana geldiği görülmüştür. Boşananların sayısındaki düşüklük dikkate alındığında, Diyarbakır ilinde bu

dönemlerde boşanmaların hoş karşılanmadığı, örf ve adetlerin yerine getirildiğinin göstergesidir.

Tablo 6: 1927 Nüfus Sayımına Göre Diyarbakır'da Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı.

Vilayet	Cinsiyet	Meslekler										Mesleksiz veya Mesleği Meçhul
		Zirai	Sınai	Ticari	Serbest	Memur	Hakimler	Ordu	PTT	Muhtelif	Meslekler Top.	
Diyarbakır	E	31.7	2.2	2.37	657	624	396	7.46	58	2.077	47.639	48.661
	K	8.14	183	49	39	5	-	-	-	216	8.637	87.258
	Toplam	39.9	2.38	2.42	696	629	396	7.46	58	2.293	56.276	135.919

Bir bölgenin nüfusu ve istihdam durumu o bölgenin iktisadi gelişmesini değerlendirebilme açısından büyük bir önem taşımakta olup, bir bölgede istihdam ve üretimin olabilmesi için nüfusun nitelikleri önemli bir yere sahiptir. Anadolu nüfusunun büyük bir kısmı yüz yıllardır tarım ve hayvancılıkla hayatını kazanmış, coğrafi şartların getirdiği bu duruma siyasi faktörler de etki etmiştir. Ekonomisi toprağa dayalı Osmanlı Devleti'nde halkın toprağı bırakıp gitmesi kanun gereği suç sayılmış ve cezalandırılmıştır (Sertel, 2015: 313). Dolayısıyla Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar gelen süreçte Müslüman halk ticaretle yeterince ilgilenememiş ve bu alan gayrimüslim tebaaya bırakılmıştır. Bu durum Cumhuriyet'in ilk yıllarında da kendisini göstermiştir. 1927 nüfus sayımında nüfusun mesleklere göre dağılımı zirai, sınai, ticari, serbest, umumi hizmetler (devlet işi), muhtelif ve mesleksizler şeklinde sıralanarak kişilere sorular ışığında bunlar içerisinde herhangi bir meslek dalını seçmeleri

Erken Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımında Diyarbakır(1927)

istenmiştir. Bu mesleklerle sınırlı kalmasının nedeni ise büyük meslek zümreleri dikkate alınmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımında mesleklere göre yapılan dağılımda 12 ve üzeri yaşlarda bulunanlar sayıma dahil edilmiştir. Sayım sonucunda Türkiye genelinde en çok uğraş verilen meslek grubu zirai alanda olmuştur. Ekonomisi tarıma dayalı olan ülkede kadınların % 64.46'sı erkeklerin % 33.80'u olmak üzere toplam % 47.71'i ziraat ile meşgul olmuştur. Diyarbakır'da da ekonomik alanda en fazla faal olan iş kolu ziraat olmuştur. Bu alanda uğraş veren nüfusun % 53.3'ü erkek, % 12.2'si kadınlardan oluşmaktadır (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 26-27).

Tablo 7: 1927 Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Diyarbakır'da Sağlam-Sakat Nüfus

Cinsiyet	Sağlam Nüfus	Kör	Sağır Dilsiz	Topal	Çolak	Kambur	Sair
Erkek	93.700	369	166	166	70	20	1.809
Kadın	94.806	341	73	82	20	9	564
Toplam	188.506	710	239	248	90	29	2.373

1927 nüfus sayımında görünür sakatlığı bakımından araştırılan nüfusun özellikleri kör, sağır-dilsiz, topal, çolak, kambur ve sair olarak sınıflandırılmıştır. Ülke genelinin toplam sakat nüfusu 193.348'dir. Türkiye genelinde olduğu gibi Diyarbakır ilinde de sair maluliyetler zümresi hariç olmak üzere en yüksek malul nispeti amalar ile topallara aittir. Bu nispetlerin bütün maluliyetlerde olduğu gibi erkeklerde kadınlardan daha fazladır. Hatta coğrafi kısımlar ile tetkik ettiğimizde, Diyarbakır zirvedeki yirmi iki il arasına girerek en fazla malulleri olan il arasında olduğu dikkat çekmektedir (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 30). Diyarbakır nüfusunun % 1.9'luk kısmı çeşitli nedenlerden dolayı sakat kaldığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmada, Türkiye genelinde olduğu gibi Diyarbakır ilinde de nüfusun önemli bir kısmının sağlam (188.506) olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla ilde bulunan insanların tamamına yakını fiziki bakımdan sağlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Ülke genelinde en fazla özür grubu topal (50.042) olanlardan oluşmaktayken,

Diyarbakır nüfusunun içerisinde en fazla görünür sakatlığı olan özür grubu kr olanlardır. Kr olanların toplam nüfus içerisindeki oranı % 0.4 oranındadır.

Tablo 8: 1927 Sayımına Göre Diyarbakır’da Nüfusun Dinsel zellikleri

Cinsiyet	İslam	Katolik	Protestan	Ortodoks	Ermeni	Hristiyan	Musevi	Sair Dinler	Dinsiz veya Dini Meçhul
Erkek	93.25	120	35	1	1.168	47	219	1.415	42
Kız	92.37	190	57	1	1.322	85	173	1.689	6
Toplam	185.6	310	92	2	2.490	132	392	3.104	48

1927 sayımında nüfusun özellikleri belirlenirken vatandaşın hangi dine mensup olduğu hakkında da bilgi edinilmiştir. Sayımda İslam, Ermeni (Hristiyanlığın ayrı kolu Gregoryan), Musevi ve Hristiyan dinlerinin yanında ayrıca Hristiyan dinine mensup mezhepler de (Katolik, Ortodoks, Protestan) soru kağıdında yer almıştır. lke genelinde yapılan sayımda nüfusun % 97.36 kısmını İslam dininde olanlar ve % 2.64 kısmını gayrimüslimler teşkil etmektedir. Yani nüfusun genelinin % 97.36 kısmını İslamlar, % 1.89 İsevilere ve % 0.60 Museviler teşkil etmektedir. Bunlardan başka sair dinler % 0.13 ve dini meçhul veya dinsizler % 0.02 nispetindedirler (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 30). Araştırma sahası olan Diyarbakır ilinde ikamet edenlerin 185.625’i İslam dinine inanıp, bu sayının 93.253’ erkek, 92.372’si kadınlardan oluşmaktadır. İlde İslam dinine inananların toplam nüfus içindeki payı % 95.5’dir. Geriye kalan 6.570 kişilik gayrimüslim tebaanın toplam nüfus içindeki oranı % 3.4’tür. Sonuçlardan da anlaşıldığı üzere, şehrin tamamına yakını kendilerini Müslüman olarak tanımlamaktadırlar. Bununla birlikte il genelinde gayrimüslim nüfusun büyük bir kısmını sair dinleri ayrı tutarsak Ermeniler oluşturmaktaydı.

Erken Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımında Diyarbakır(1927)

Osmanlı döneminde Diyarbakır'da Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin bulunduğu 3 semavi din mevcuttu. Dini yaşamdaki çeşitlilik daha çok İslam ve Hristiyan mezheplerin de kendini gösteriyor, Yahudi topluluğu ise bu topraklarda çoğunlukla büyük bir oran teşkil etmiyordu. Diyarbakır'da vilayet ve sancak itibari ile etnik cemaatlere göre yapılan sayımda 19. yüzyılın sonunda gayrimüslim oranı % 31.9 iken, 1927 yılında bu oran % 11.9'a kadar düşmüştür (Taş, 2009: 38-39). Osmanlı Devleti zamanında bu topraklarda çeşitli dinlere mensup insanlar yaşıyor iken, zamanla burada bulunan gayrimüslim halkın göç ettikleri-ettirildikleri görülmüştür. Özellikle Osmanlı döneminde ilin bulunduğu coğrafyada gayrimüslimlerin yoğun olarak burada yaşadıkları biliyoruz. Bu durumu oluşturan nedenlerin başında I. Dünya Savaşı sırasında 1915 yılında çıkarılan Tehcir Kanunu ile birlikte Ermenilerin Anadolu dışına göç ettirilmesi gelmektedir. Bununla birlikte savaş sırasında Ermeni aileler ile Müslümanlar arasında çıkan huzursuzluklar nedeniyle Ermeniler daha çok büyük şehirlere göç etmek durumunda kalmıştır. Ayrıca Ermeniler gibi Rumların da nüfusunda büyük değişiklikler olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan olumsuz gelişmeler sonucunda çıkarılan yasaların gayrimüslim tebaanın üzerinde büyük etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Tablo 9: 1927 Sayımına Göre Diyarbakır'daki Nüfusun Anadil Özellikleri.

Cinsiyet	Türkçe	Ermenice	Fransızca	Arapça	Acece	Yahudice	Çerkezce	Kürtçe	Arnavutça	Meçhul Lisanlar
Erkek	30.36	415	1	1.157	30	37	6	64.08	2	201
Kız	25.78	540	-	1.049	3	41	-	68.125	3	349
Toplam	56.15	955	1		33	78	6	132.209	5	550

Türkiye'de konuşulan anadilin ve herhangi bir dili konuşan insanların oranının bilinmesi ülkenin etnik yapısına dair kısmen de olsa bir tahminde

bulunma imkânı vermekle birlikte bu oldukça dar çerçeveli bir tahminden öteye gidemez. Mesela; kırsal kesimde insanlar genellikle anadilleri ile konuşuyor olsalar da bu bölgelerden Türkçe'nin çok yoğun konuşulduğu illere yapılan göçler sonucunda anadili Türkçe olmayan vatandaşların da bulunduğu çevreye uyum sağlayarak zamanla Türkçe konuştukları bilinen bir gerçektir. Sayım sonucunda anadil sorusunun sonuçları etnisite açısından bir kesinlik bildirmekten uzak olmakla birlikte, azınlıkların miktarını ya da Müslüman olmayan nüfusu göstermekte de oldukça yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla İstanbul, İzmir, Bursa gibi Batı illerinde Rum, Ermeni ve Musevi nüfustan önemli bir kısmının Türklerle iç içe yaşamalarından dolayı Türkçeyi kabul etmiş olmaları tuhaf karşılanacak bir durum değildir (Köse, 2010, s. 61).

Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dili olan Türkçe, ülkede en fazla konuşulan diller arasında tespit edilmektedir. Umum nüfusun % 86.42 kısmı, yani 11.778,810 nüfus aile lisanı olarak Türkçe, geri kalan % 13.58 kısmı ise, yani 1.851.678 nüfus Türkçenin gayri lisanları konuşmaktadır. Bunun dışında Türkçeden sonra Türkiye'de en fazla kullanılan dil Kürtçe olmuştur. Bu dili konuşanların 580.690'ini erkek 603.756'sı kadın olduğu düşünüldüğünde, Kürtçenin toplam nüfusa oranı % 8.69'dur. Öte yandan en çok konuşulan diğer dilleri; Arapça (134.273-% 0.98), Rumca (119.822- % 0.88), Çerkezce (95.901-% 0.70), Yahudice (68,900- % 0.51), Ermenice (64.745-% 0.48) teşkil etmektedir ki bunların dördü (1,668,089 nüfus) umum nüfusun % 12.21 kısmını oluşturmaktadır (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 31).

Diyarbakır ili için yapılan sayımda var olan diller dikkate alınarak, konuşulmayan ana dillere tabloda yer verilmemiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, Diyarbakır ilinde en fazla konuşulan ana dilin Kürtçe olduğu görülmüştür. Kürtçe konuşanların Diyarbakır'ın toplam nüfusu içerisindeki yeri % 68.03'tür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun hemen hemen her ilinde bu dili konuşanların oranı yüksektir. 1927 yılında yapılan sayımda *hangi dili konuşuyorsunuz* sorusuna verilen cevapta en çok *Kürtçe lisanını konuşuyorum* cevabını veren iller arasında Diyarbakır ikinci sırada yer almıştır (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929, s. 32). İlde en çok konuşulan diller arasında ikinci sırada Türkçe gelmektedir. Diyarbakır'da Türkçeyi bilen nüfusun toplam nüfusa oranı ise % 28.9'dur. Öte yandan bu iki dili konuşanları cinsiyet açısından değerlendirdiğimizde; erkeklere nazaran kadınların nüfus olarak Kürtçeyi daha çok bildiği, Türkçe'nin de erkek nüfus tarafından daha

fazla konuştuğu dikkat çekmektedir. Diyarbakır'da bu dönemlerde konuşulan dil çeşitliliği çok sınırlı olup, farklı dilleri konuşan insan sayısı da yok denecek kadar azdır. Bu durumun oluşmasında özellikle 1915 Tehcir Kanunu ve 1926 yılında Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesinin etkisi vardır. Osmanlı Döneminde kozmopolit bir bölge olan bu topraklarda Cumhuriyet döneminde ilin dışı kapalı bir yapıya büründüğünü ve ildeki farklı etnik yapıdaki Müslüman ahalinin de göç ettiği tahmin edilmektedir.

Sonuç

XX. yy. öncesinde yapılmakta olan sayımlar, öncelikli olarak devlete sağlanacak yararın tespit edilmesi amacını taşımaktayken, günümüzde nüfus sayımı yukarıda önceki dönem amacına ek olarak ülkelerde yaşamakta olan insanların ihtiyaçlarının tespitine yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Ulus-devlet inşa sürecinde yeni devletin 63 vilayet, 328 kazada yaptığı ilk nüfus sayımında Türkiye nüfusu 6.563.879 erkek ve 7.084.391 kadın olmak üzere 13.648.270'dir. Tarih boyunca önemli yerleşim alanlarından olan, Güneydoğu Anadolu bölgesinin merkezi durumundaki Diyarbakır ilinde 1927 yılında 194.316 kişi yaşam sürmekteydi. Ülke nüfusunun içindeki payı % 1.4 olan ilin % 24.4'ü kentlerde bulunmaktaydı. Merkez kaza olmak üzere Çermik, Lice, Kulp, Silvan ve Osmaniye olmak üzere 5 ilçeden oluşan ilde en fazla nüfus % 50.8'lik kısmı Merkez kazada yer almaktadır. Kentsel nüfusu Türkiye geneli ortalamasının üzerinde bulunan Diyarbakır ilinin 1927'de kilometrekareye düşen kişi sayısı 13'tür. Genç nüfusu fazla olan il nüfusunun % 47.8'i ziraat ile geçimini sağlamaktadır. Ekonomisi tarıma ve hayvancılığa dayalı olan ülkede bu sonuçların çıkması olağan bir durum ise de çalışma hayatındaki kadın ve erkek sayısı kıyaslandığında; Türkiye genelindekine benzer sonuçları olan Diyarbakır'da da kadınların erkeklere göre sosyal ve iş hayatında faal olmaları yok denecek kadar azdır. Ayrıca 1927 yılında Arap harfleri ile okuma bilenlerin sayısında Diyarbakır ilinde 7 yaşını doldurmuş nüfusun erkeklerde % 8.06, kadınlarda % 1.33 olmak üzere genel toplamda % 4.61 oranında okumayı bilenler oluşturmuştur. İlde okuma bilenlerin oranı Türkiye ortalamasının (% 8.06) kalmıştır. Diğer taraftan il nüfusunun % 1.9'luk kısmı özür grubunda yer almaktadır. Sayımın bir diğer araştırılan konusu olan nüfusun dinsel özelliklerinin verdiği sonuçlarda Diyarbakır'da 6.570 gayrimüslim tebaanın ikamet ettiği görülmüştür. Bu yıllarda ilde Müslüman olmayan nüfus içerisinde en fazla Ermenilerin yaşam sürdüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan Türkiye

Cumhuriyeti'nin resmi dili olan Türkçe genel nüfusun % 86.4'lk kısmını oluşturarak ülkede en fazla konuşulan diller arasına girmiştir. Geriye kalan nüfusun en fazla kullandığı ana lisan ise Kürtçe (% 8.7) olmuştur. Nüfusun ana dil özellikleri çalışmanın özel alanı olan Diyarbakır iline indirgendiginde, ilde en fazla konuşulan dil Kürtçedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun hemen her ilinde bu dili konuşanların oranı yüksek olduğu dşnldğinde, Diyarbakır'da konuşulan Kürtçe dilinin toplam nüfus içerisindeki oranı % 68 olması garipsenecek bir durum değildir. Ülkenin ana dili olan Türkçeyi bilenlerin oranı ise % 29'dur.

1927 nüfus sayımı Diyarbakır zeline bilhassa Umumi Müfettişlerin bundan böyle belirlenecek yol haritasına yardımcı olmuştur. Nüfus sayımı akabinde bölge nüfusunun heterojen hale getirilmesi amacıyla bölgeye glerin gerçekleştiği bilinmektedir. Bu nüfus sayımının bölgeye yapılacak yatırımların, eğitim-ğretim açısından okulların açılmasına katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

Süreli Yayınlar

Akşam

Ayın Tarihi Mecmuası

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

Milliyet

İkdam

Son Posta

Kitap ve Makaleler

28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri. (1929). Ankara: Başvekalet Müdevvenat Matbaası.

Erken Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımında Diyarbakır(1927)

Aksu, L. (2011). Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Analizleri. *Sosyoloji Konferansları*, 219-309.

(Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı: Türkiye Nüfusu). İstanbul: 1961.

Behar, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Nüfusu 1500-1927*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Devlet İstatistik Enstitüsü, 1965 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş. (2011). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Devlet İstatistik Enstitüsünde 50 Yıl . (1976). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE 1990 Genel Nüfus Sayımı: Diyarbakır İli. (1993). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası .

Dinç, G. (2007). Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımına göre Antalya'nın Demografik Yapısı. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 65-87.

Doğanay, H., Özdemir, Ü., & Şahin, F. (2012). *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*. Ankara: Pegem Akademi.

Erdal, İ. (2011). Ülkü Mecmuasına GERken Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası (1923–1938). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 779-791.

Gümüş, E. (1998). *Türkiye Coğrafyası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

İlyas, A. (2017). 1927 Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre Urfa Nüfusunun Genel Yapısı ve Özelliği. *Türk İslam Medeniyeti Araştırmalar Dergisi*, 143-155.

İUM Nüfus Sayımları 1927-1950. (1953). Ankara: Ankara Basım ve Cilt Evi.

Koray Başol. (1984). *Demografi(Genel ve Türkiye)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Köse, M. (2010). *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*. Afyon : Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Nöymark, F. (1936). *Nüfus Sayımlarının Ehemmiyeti, Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında*. Ankara: Köy Hocası Basımevi.

Sertel, S. (2015). 1927 Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Elazığ Nüfusu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 303-316.

Taeuber, I. B. (1958). Population and Modernization in Turkey . *Population Index*, 101-122.

Tamer, A., & Alanur avlin, B. (2004). 1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar. *Nüfusbilim Dergisi\Turkish Journal of Population Studies*, 73-88.

Taş, K. Z. (2009). Diyarbakır’daki Sosyal Değişimin Tarihi Arka Planı ve Bunun Siyasi Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *21. Yüzyıl*, 29-48.

Toprak, Z. (1991). Cumhuriyet Ankara’sında İlk Nüfus Sayımı (Tecrübe Tahriri – 1927). *Ankara Dergisi*, 57-66.

Umumi Nüfus Tahririnin Ehemmiyeti ve Faideleri Matbuat Müdiriyet-i Umumiyesi. (1927). *Ayın Tarihi Mecmuası*.

Yavuz, M. (2009). *Avrupa Birliği’nde Nüfus Yapısında Değişmeler, Ekonomik Etkileri ve Türkiye* . İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.